

Kapitel 6. Styrande normers skilda implikationer för utsatta elever

I detta kapitel besvaras forskningsfråga nummer två: (2) *Hur villkorar de sociala normerna de utsatta elevernas situation i skolklassen?* Frågan besvaras med hjälp av två exempel på hur lärare resonerar och agerar när två utsatta elever, båda flickor och som ingår i samma kamratgrupp påkallar lärarnas uppmärksamhet. Anledningen till att jag väljer att redogöra för just dessa elevers situation är det faktum att lärarna agerar mycket olika när flickornas situation behöver förbättras. Här redovisas på vilket sätt flickornas positioner inom den egna kamratgruppen ifrågasätts och hotas av elever inom den egna gruppen. Analysen av hur lärarna agerar sker med hjälp av de dominerande normer som visat sig påverka och styra både lärare och elever. Dessutom görs en fördjupning av två fall. I det första fallet, eleven Emina, visar sig lärarnas normer begränsa dem på ett sätt som gör att de inte fullt ut i praktiken agerar utifrån en nolltolerans mot all form av kränkande behandling. Detta, samt fallet Linnea analyseras här med hjälp av normer, vilket i det här fallet innebär i ljuset av lärarnas dominerande normer.

6.1 "Studgruppens" konstitution

I "studgruppen" ingår fem flickor, Sanna, Elin, Lovisa, Linnea och Emina. Vid de sociografiska inventeringarna [Fl. 1:4] framkommer att de tre förstnämnda flickorna önskar att Linnea och Emina borde ingå i en annan grupp. Argument som framförs är att de två senare inte lever upp till kamratgruppens normer: *Att vara repliksnabb på ett "smart sätt"* och *Att i praktiken anamma den humor som gäller i gruppen*. Däremot lever de i viss mån upp till normen, *Att framstå som ambitiös, smart och sträva efter höga betyg*.

Sanna verkar vara den som öppet inför andra elever arbetar för att eleven Linnea ska uteslutas ur "studgruppen". Detta sker med hjälp av kränkande handlingar som av flickorna själva beskrivs som lustfyllda aktiviteter. Citatet nedan visar hur Sanna beskriver och försvarar kränkande handlingar. Längre fram i kapitlet (se rubrik 6.3.1 *Lärarnas agerande*) kommer handlingarna visa sig vara oacceptabla ur klassföreståndarnas perspektiv när det gäller eleven Linnea men dock inte när det gäller eleven Emina.

Sanna: Liksom vi skämtar väldigt mycket med... såhär typ elaka skämt om varandra. Fast alla vet ju att det liksom... att man inte menar det. Förutom

Linnea... som verkar ta illa upp ibland... och säga att vi liksom (fnissar) bara skämtar med elaka saker om henne. [...] Det gör vi inte.

Sanna förklarar vad skämten går ut på, genom att återge ett exempel. Hon beskriver hur Linnea och Elin som också ingår i ”studgruppen” retas med varandra. Elin säger då ”Linna (smeknamn) är dum” varvid Sanna berättar att hon fyller i med orden ”som att det är någon nyhet” men att detta är ett skämt. Linnea förstår inte att kommentaren är riktad mot henne utan börjar skratta i stället. Sanna förklarar då för Linnea att hon menar henne varpå Linnea blir riktigt sur. Dock är Sanna osäker på ifall Linnea blir sur på riktigt för som hon uttrycker det: ”liksom hon fattar nog inte riktigt vår humor”.

I: Du tycker det är kul?

Sanna: Ja. [...] Jag, Elin och Lovisa brukar i alla fall skämta (fnissar) så här elakt... och vi fattar det ju.

I: Mm

Sanna: Vi fattar ju att man inte... att dom inte menar det.

I: Finns det någonting i din grupp som du skulle vilja ändra på?

Sanna: Jag vet inte... alltså jag... men jag tycker synd om Linnea och Emina ibland. För liksom dom är inte... dom är inte riktigt med liksom. Det känns som att dom bara... Jag skulle vilja att dom hittade några komp... Det skulle kännas bättre om dom hittade några kompisar som dom alltså kunde ha ro... liksom. För jag, Elin, Lovisa vi har liksom mer som... som... vi har roligt på ett annat sätt och dom... Det känns inte riktigt som att dom kan vara med. Och det hade varit ro... Det hade känts bättre om dom hade kunnat vara en grupp där dom också kunde vara med lika mycket.

På frågan om vad som är typiskt för eleverna i ”studgruppen” svarar Sanna att hon själv, Elin och Lovisa pluggar väldigt mycket och att de dessutom skämtar mycket. Dock menar hon att väldigt få förstår deras humor och i stället tror att de är elaka mot varandra.

Sammanfattningsvis framstår eleven Sanna som mycket angelägen om att få Linnea att byta kamratgrupp. Hennes argument kan tolkas som att hon vill Linneas bästa då Linnea inte har förmågan att leva upp till några av ”studgruppens” gällande normer. Nedan presenteras mer ingående, hur Sanna tillsammans med två andra flickor i ”studgruppen” resonerar och agerar kring eleverna Eminas och Linneas situation.

6.2 Exemplet Emina

En elevs tillvaro i skolklassens sociala samvaro styrs bland annat av normer, positioner och grupperingar. Emina kan beskrivas som en målmedveten och studieinriktad flicka som satt som mål att sträva efter bra betyg i skolan. Hon verkar uppleva ett utanförskap som tar sig uttryck i att hon inte är välkommen i den grupp som hon själv anser sig behöva ingå i för att i högre grad nå sina mål och bli mer studieinriktad. Emina berättar om hur hon själv varit mobbad och hur hon medvetet klättrat upp från position fem (på positioneringstrappan) till en högre position genom att ta en elev på den nivån som förebild: ”Jag såg hur hon gjorde.” Denna elev ingår i ”studgruppen” och har en ledarposition. Vidare framkommer att det därefter gäller att hålla sig kvar på den nya nivån men att detta inte är enkelt. Emina säger att hon vet att flickorna i kamratgruppen inte vill vara med henne på fritiden (vilket också framkommer i intervjuer med andra elever). Emina har en tydlig målsättning – att lyckas i skolan och behöver därför vara en del i ”studgruppen” även om hon känner att det blir en för mycket, med fem stycken. Detta visar sig exempelvis vid gruppindelningar när eleverna ska arbeta två och två, då hon alltid hamnar utanför kamratgruppen. Vid sådana indelningar råder också en hierarkisk ordning som framkommer vid andra intervjuer med eleverna i ”studgruppen”. Ledaren (Lovisa) börjar alltid med att välja Elin eller Sanna som i sin tur ”får ta” Linnea. Emina får sedan välja någon från en lägre nivå, företrädesvis från den lägsta.

Emina agerar för att skapa förutsättningar för att nå sina *mål och mening med sina projekt*¹²⁰ i skolan. Här framkommer hur kamp och dynamik i skolklassens sociala samvaro kan ta sig uttryck samt hur den är kopplad till den hierarkiska strukturen, normer som styr, lärares olika roller och agerande samt hur kamratgrupper påverkar och styr hur elever väljer att agera. Emina pendlar under sin högstadieperiod mellan att ingå i den marginaliserade kamratgruppen ”de som är utanför” och att accepteras och få tillträde till ”studgruppen”. I praktiken tycks hon vara utan grupptillhörighet.

¹²⁰ Med att elever har olika mål och mening med sina projekt i skolan menas i den här studien att elever tycks sätta upp individuella mål i sin skolvardag som antingen ligger inom området kvalifikation eller inom området socialisation (fostransuppdraget) eller en kombination av dessa. Detta tycks styra på vilket sätt elever väljer att agera. Det skulle kunna beskrivas som att elever pendlar mellan att göra val i sin skolvardag som ingår i det som generellt benämns som undervisnings- respektive demokratiuppdraget men som i den här studien benämns som kvalifikations- respektive socialisationsuppdraget.

Analysen visar hur Emina resonerar och agerar när hon på olika sätt försöker få förståelse för sin situation utifrån mål och mening med sina socialisations- och kvalifikationsprojekt i skolan. Eftersom det i gruppen ”de som är utanför” (Grupp 5) finns en norm som innebär att man inte ska vara studieinriktad väljer Emina att lämna den kamratgruppen och istället försöka få tillträde i ”studgruppen”. Detta för att få bättre förutsättningar att uppnå sina kvalifikationsmål. I analysen framkommer att det uppstår en personlig konflikt för Emina när hon å ena sidan vill sträva efter att uppnå höga betyg (kvalifikationsuppdraget) och å andra sidan tvingas utstå upprepade kränkningar från eleverna i ”studgruppen”, d.v.s. misslyckas att socialiseras in i ”studgruppen”. Analysen visar också hur lärares olika resonemang och agerande påverkar hur de olika aktörerna i denna konflikt resonerar och agerar. Eminas beskrivna kamp för att nå sina mål kan tolkas som att det för en elev som hamnar i en konflikt gäller att bestämma vilka sociala relationer som ska ges företräde.

6.2.1 Lärarnas agerande

Klassföreståndarnas syn på Eminas utsatta situation skiljer sig åt. Vid de individuella kartläggningarna under termin *ett* [Fl. 1:4] berättar en av flickorna i ”studgruppen” om sin negativa bild av Emina. Min tolkning är att denna flicka aktivt arbetar för att stöta ut Emina – att båda konkurrerar om en plats i kamratgruppen (lättare att vara fyra än fem). Under studiens andra termin uppmärksammar klassföreståndaren Camilla hur Sanna, Elin, Lovisa och Linnea fryser ut Emina. Detta sker bland annat genom att Emina sitter helt ensam på lektionerna och ingen samarbetar med henne. Vid gruppintervjun med de fyra studflickorna [Fl. 3:3] i början av termin tre framkommer att Sanna, Lovisa och Linnea är överens om att de inte vill umgås med Emina. De säger öppet att de inte tycker om eller kan lita på henne. De hänvisar till en incident som inträffade på mellanstadiet några år tidigare.

Klassföreståndaren Camilla förstår Eminas utsatta situation. Hon pratar enskilt med Emina och Elin. Hon vädjar till Elin att gruppen ska ta sig an Emina för att hon ska slippa vara ensam. När Elin försöker få de andra flickorna i ”studgruppen” att ta sig an Emina uppstår en splittring i gruppen genom att Elin utesluts av de andra tre studflickorna därför att hon aktivt hävdar Eminas rätt att ingå i gruppen. Flickorna är under ett par veckor riktigt osams vilket framkommer vid min gruppintervju med dessa elever. Den kvinnliga klassföreståndaren uttrycker stor oro över Eminas situation i skolklassens sociala samvaro. Hon ser att flickorna i ”studgruppen” väljer

att ignorera Emina och uttrycker att det är fruktansvärt att låta en kamrat sitta alldeles ensam. Hon gör mycket tydligt klart för flickorna i ”studgruppen” att när de är i skolan, ska ingen utestängas – alla måste få vara med. Här är dock klassföreståndarna inte helt överens. Den manlige klassföreståndaren visar vid nätverksträffar [Fl. 1:12,1:13] och i andra sammanhang, att han tycker att elever själva ska få avgöra och välja vilka klasskamrater de vill umgås med och att man inte kan tvinga någon att umgås med någon annan. Sanna berättar hur den manlige klassföreståndaren vid utvecklings-samtalet säger att han inte anser att man kan tvinga elever på högstadiet att umgås med varandra.¹²¹ Den kvinnliga klassföreståndarens markering får dock till följd att flickorna under en kort tid innesluter Emina i kamratgruppen. Elin utsätts för kränkande handlingar i form av uteslutning ur gruppen då hon fortsatt hävdar Eminas rätt. Camilla ordnar tid hos kurator för ”studgruppen”. Vid dessa samtal som, enligt flickorna är mycket känslsamma, förstår Emina att de andra flickorna med Lovisa i spetsen *inte* vill umgås med henne. Lovisa är den elev som Emina tagit som förebild men som nu är den som aktivt framför sin åsikt att det inte fungerar när Emina är med i kamratgruppen.

I gruppintervjun [Fl. 3:3] med Emina, som vid intervjutillfället ingår i kamratgruppen ”de som är utanför” (Grupp 5), uttrycker samtliga flickor i gruppen en önskan om att få berätta ”sin” historia för sina klasskamrater. Denna önskan bottnar i en känsla av att ha blivit stämplad som något man inte är och en frustration över att inte kunna förändra den bilden. Två av flickorna berättar hur de i ett försök att åstadkomma en förändring skrivit uppsatser där de utlämnat sig själva till läraren men inte fått någon respons. Deras önskan är att få diskutera sin egen situation i skolklassens sociala samvaro. Vid intervjun lovar jag flickorna att prata med klassföreståndarna om att ge dem tid för att berätta om detta för de andra eleverna. Uppsatserna kopieras och diskuteras vid en nätverksträff.[Fl. 3:14]

Emina känner sig orättvist behandlad av sina båda klassföreståndare. Hon menar att de inte förstår hur hon har det eftersom de tror att det är henne det är fel på. Hon säger bland annat: ”Jag är inte psykiskt sjuk. Jag är stark men det är de andra som gör att jag mår så här”. Eminas beskrivning av sin situation kan jämföras med social ångest¹²². Efter gruppintervjun [Fl. 3:3] förstår jag att det är mycket angeläget för Emina att få en möjlighet

¹²¹ Se kap. 7.

¹²² Social ångest, Søndergaard (2012, 2014) presenteras under rubrik 3.1.1 *Social samvaro*.

att under skoltid få beskriva hur hon upplever sin situation i skolklassens sociala samvaro samt vad det får för konsekvenser för henne när en av de normsättande flickorna kränker henne. Görans klara ståndpunkt är att Emina får skylla sig själv med tanke på den prekära händelse som inträffade på mellanstadiet. Jag upplever att han saknar förståelse för Eminas utsatthet och att hans och Camillas syn på problemet i hög grad skiljer sig åt. Görans uppfattning är att Eminas situation bör uppfattas och bemötas som något statistiskt som kan ses och förstås ur ett historiskt perspektiv och därmed troligtvis inte går att förändra. Camilla å sin sida förklarar Eminas situation utifrån andra utgångspunkter. Hon menar att Eminas hälsostatus hindrar henne från att ingå i skolklassens aktiviteter på det sätt Göran förespråkar och att övriga elever behöver inkludera Emina i gemenskapen när hon ”dyker upp”. Här förespråkar läraren Göran elevers rätt att utesluta en elev som inte lever upp till kravet på skolstadgans närvaroplikt. Camilla däremot betonar att Emina bör bemötas av ett öppet och inkluderande förhållningssätt från alla elever i skolklassen för att hon ska känna sig välkommen i skolan när hon väl kommer dit.

Nedanstående mail speglar hur den kvinnliga klassföreståndaren tvekar att låta Emina berätta om sin situation inför klassen. Hon är rädd för att hon inte har den professionella förmågan att garantera att konsekvenserna blir positiva. Camilla har frågat Emina hur hon vill göra och vilken hjälp hon eventuellt vill ha och skriver:

Hon svarade att hon skulle berätta det i skolan men i skolan idag har hon undvikit mig som tusan så jag har inte fått tag på henne. Ja, min rädsla är att tjejerna ska göra bort sig så att de framstår som ÄNNU mer udda än de redan är och det vill jag inte att de ska utsättas för. Å andra sidan kanske jag har helt fel, det kanske blir hur bra som helst men jag känner instinktivt att ska ”de svagaste” utsättas för detta måste man ha en plan för hur man räddar upp situationen. [...] Mvh Camilla

Citatet visar att Eminas klassföreståndare tvekar att låta henne berätta om sin situation inför skolklassen därför att eleven riskerar att i efterhand utsättas för kränkande handlingar av de normsättande eleverna och att läraren då inte tror sig kunna försvara henne. Jag betraktar Camillas resonemang som intressant därför att det enligt min tolkning visar och bekräftar att lärarna upplever att de inte klarar av att garantera de utsatta elevernas trygghet om de öppet tillåts berätta om sin situation. Här framkommer att Eminas önskemål om att få förklara sin situation för övriga elever i skol-

klassen inte fullt ut kan genomföras på ett sådant sätt att lärare kan garantera Eminas trygghet. I ett svarsmail till Camilla försöker jag förklara på vilket sätt jag tolkar och tror att Emina ska bemötas. Syftet med det är framförallt att Emina ska få en möjlighet att berätta hur hon har det för de andra eleverna i skolklassen eftersom hon själv lyft fram detta som en möjlighet till att förbättra sin situation. Jag betonar att jag inte tror det är säkert att Emina kommer lyckas med att förklara det hon vill ha sagt. Men att det inte är det som är det viktigaste, utan något man kan hjälpa henne med. Vidare skriver jag att syftet är att hon ges möjlighet att berätta, eftersom det känns så angeläget för henne. Jag förklarar att det är för Eminas egen skull. Visst skulle det kunna hända att elever i efterhand säger något nedsättande eller dylikt till henne men då är det ju det som är problemet – att en elev som berättar hur hon känner sig inte får göra det. Jag poängterar också för Camilla att resonemanget bygger på mina tankar och med utgångspunkt från egna erfarenheter. Jag menar också att jag har full förståelse för hennes resonemang och tveksamhet (hon värnar om sina elever) och tillägger att kanske är det så, att det bästa är att de som lärare först får ta del av mina resultat från gruppintervjuerna [Fl. 2:22,3:3,3:8] innan de vågar genomföra det. Följande svarsmail från Camilla visar att hon upplever att hon inte förstår varför Emina agerar som hon gör. Här framgår också att lärarna känner till att Eminas situation har en historisk grund vilket påverkar hur lärarna förhåller sig.

Jag kan mycket väl förstå att Emina känner att vi inte förstår hennes situation för det stämmer utmärkt. Jag förstår verkligen inte hennes situation och när hon försöker förklara blir jag bara ännu mer förvirrad. [...] Så hon känner sig antagligen väldigt missförstådd och så har det ju varit hela vägen ända från mellanstadiet. [...] Om hon nu uttrycker att det är det hon vill så tycker jag definitivt att vi ska köra på det. Mvh Camilla

I det avslutande mailet skriver Camilla att Emina anser att det för tillfället fungerar bra i ”studgruppen”. Emina hade också pratat med Lovisa, Elin, Sanna och Linnea om de saker hon tänkt ta upp i klassen och att hon nu var tveksam till att prata inför skolklassen om sin situation. Detta berodde på att hon förstått att flickorna i nämnda grupp inte skulle ge henne sitt stöd om hon på något sätt kritiserade den normsättande flickan Caroline. Min tolkning här är att Emina ställs inför ett val: att genomföra samtalet inför klassen såsom hon planerat med risk för att återigen uteslutas av flickorna i ”studgruppen” eller att återgå till ett förhållningssätt som hon tidigare haft – att tyst tåga om sin situation.

De visade då att de inte delade hennes uppfattning så Eminas oro vilket också blir min oro är att det skulle förstöra hennes relation till ”sin” grupp eftersom hon känner att de vid en konfrontation skulle ta ”Caroline och gängets” parti. Och då skulle hon känna sig så sviken att hon inte skulle stå ut att vara i närheten av dom (flickorna i ”studgruppen”) även om dom ville ha med henne. [...] Jag tolkade Emina som att det hon ville häva ur sig var framförallt åsikter om Caroline (den normsättande flickan) och gör hon det och inte får stöttning från någon annan förutom mig och Göran men hur coola är vi på en skala... kan situationen bli rätt svår, antar att man (Emina) inte ger sig på drottningen (Caroline) ostraffat. Vågar vi utsätta henne för det? Ska det vara en ensam elevs ansvar? Det var mina funderingar för stunden. Mvh Camilla

Mailkonversationen mellan klassföreståndaren och mig visar att hon känner sig mycket osäker vad gäller att låta Emina fritt få berätta inför skolklassen hur hon upplever sin situation. Detta för att läraren inte tror sig kunna agera på ett konstruktivt sätt om övriga elever i efterhand på något sätt skulle kunna kränka Emina.

Genom lärarnas bemötande kan Emina uppfatta det som att hon fräntas möjligheten att få stöd från dem då hon önskar förklara sin situation. Detta kan förstås som att hon inte får möjlighet att utnyttja sitt handlingsutrymme i betydelse att komma till tals och bli lyssnad på. Min tolkning är att Emina är den elev i skolklassens sociala samvaro som är beredd att konfrontera den normsättande eleven Caroline men att hon inte får stöd, varken av elever eller lärare, och därför väljer att backa ur. Detta kan förstås som att Emina förhåller sig till å ena sidan att leva upp till ”studgruppens” tillfälliga norm: ”*att inte kritisera den normsättande flickan Caroline*” och å andra sidan att få förklara sin situation i skolklassens sociala samvaro för övriga elever i skolklassen. Studflickorna värdesätter således relationen med Caroline högre än med Emina. Emina visar här en rädsla för att uteslutas ur ”studgruppen” och väljer därmed att ”lägga ner” sitt projekt – att samtala inför skolklassen.

Sammanfattningsvis kan sägas att en elev som vill förändra sin situation genom att på något sätt utmana normsättande elever och deras dominerande normer är i behov av stöd från lärare för att orka genomföra ett sådant projekt. Om eleven inte får detta stöd kan konsekvensen bli att eleven väljer att inte agera utan istället återgår till ett ursprungligt tillstånd. I Eminas situation innebär det en frustration över att inte på ett sakligt sätt kunnat få förklara sin situation i skolklassens sociala samvaro. Denna form av kränkning är i grunden ett brott mot den etiska grundprincip som anges

i gällande läroplan och skollag, alla människors lika värde (Lgr 11; Skollagen 2010:108; Orlenius & Bigsten 2013).

6.2.2 Sammanfattande analys av fallet Emina i ljuset av lärares dominerande normer

Lärarnas dominerande normer påverkar och styr en utsatt elevs situation. I exemplet Emina framkommer att studiens två klassföreståndare¹²³ inte är överens om huruvida hennes utsatta situation¹²⁴ beror på henne själv eller på yttre omständigheter såsom hemförhållanden, svårigheter att inhämta skolkunskaper eller problem att accepteras av övriga gruppmedlemmar. Görans tydliga ståndpunkt när det gäller på vilket sätt lärarnas insatser¹²⁵ bör fullföljas är att Emina får skylla sig själv med tanke på den händelse som inträffade på mellanstadiet. Här framgår lärarnas skilda uppfattningar med tydlighet i det att Camilla förespråkar en inkluderande hållning eftersom Eminas möjligheter att fullt ut delta i skolklassens aktiviteter anses vara begränsade av hälsoskäl. Göran å sin sida står fast vid sin övertygelse att Eminas situation har historiska grunder och antagligen inte går att ändra på.

Hur de två klassföreståndarna resonerar och agerar tolkas och förstås med hjälp av de tre dominerande normer som visat sig påverka och styra hur lärarna i studien resonerar och agerar när utsatta elevers situation diskuteras, i syfte att agera fullt ut i enlighet med skolans grundläggande värden. När det gäller lärarnormen, *Män förväntas inte uppfatta eller reagera emot kränkningar i samma utsträckning som kvinnliga kollegor*, framkommer att båda klassföreståndarna sett och förstått att Emina är utsatt för exkludering ur ”studgruppen” och att detta pågått under hela högstadieperioden. När det gäller lärarnormen, *Lärare har en föreställning om att vissa elever själva har försatt sig i en situation som gör att de utsätts*, lägger Göran skulden på eleven Emina vilket får till konsekvens att han inte är beredd att fullt ut i praktiken agera utifrån en nolltolerans mot all form av kränkande behandling. Läraren Camilla däremot försöker med alla medel att skapa en miljö i ”studgruppen” som präglas av en anda där alla ska känna sig inkluderade. Camillas arbete med ”studgruppen” sker i det tysta på så sätt att

¹²³ Utöver klassföreståndarna är även lärarna Nisse och Maud involverade i diskussionen kring eleven Emina med skilda uppfattningar om ”orsakssambanden”.

¹²⁴ Klassföreståndarnas skilda uppfattningar utvecklas vidare i detta kapitel.

¹²⁵ De insatser som avses är att i praktiken fullt ut säkerställa att en nolltolerans mot all form av kränkande behandling råder.

läraren Göran inte involveras. Detta tolkar jag som att Camilla följer lärarnormen, *Det är viktigare att vara lojal mot kollegor än att ta ansvar för elevers välbefinnande*. Hon ställer inte krav på Göran att tillgodose Eminas rätt till inkludering i den kamratgrupp Emina själv önskar. Relationen till kollegan prioriteras högre än att beakta elevens vilja och önskemål. ”Studgruppens” gällande normer används av de elever som vill exkludera en medlem i gruppen, för att motivera en sådan handling. I Eminas fall tycks samtliga flickor i gruppen vara överens om att hon inte lever upp till gruppnormerna: *Man ska vara repliksnabb på ett ”smart sätt” eller Man ska anamma den humor som gäller i gruppen*.

Sammantaget visar denna analys att både elevers och lärares dominerande normer styr och påverkar i vad mån eleven Emina kan agera som en autonom individ i skolan. Både lärarnas dominerande normer och elevgruppens gällande normer verkar begränsande för denna elev. Det framgår även tydligt att lärares dominerande normer är väl kända av övriga elever i kamratgruppen och därmed förstärker exkluderingen (se rubrik 7.3.4 *Oenighet bland lärarna om sättet att stötta utsatta elever*). Förutsättningar för ett förbättringsarbete som syftar till att skapa en trygg lärmiljö saknas i detta fall och skolans agerande ligger därmed inte i linje med styrdokumentens betoning av alla människors lika värde. Camillas konkreta insats för att förbättra Eminas utsatta situation är att hon samtalar enskilt med Emina och Elin i ”studgruppen”. Hon samtalar också med kuratorn [Fl. 3:2] om den problematiska situationen i denna grupp samt ordnar samtalstid för flickorna i ”studgruppen”.¹²⁶ Camilla anvisar också flickorna hur de ska agera för att Emina ska känna sig inkluderad. Regler för hur flickorna ska agera för att Emina ska inkluderas i klassens sociala samvaro statueras av läraren Camilla. När det gäller Görans agerande för att förbättra Eminas utsatta situation framkommer inget som skulle kunna tyda på att han i praktiken gestaltar det som uttrycks som skolans fem demokratiska värden. Detta skulle kunna förstås som att de båda lärarnas tolkningar av elevernas situation skiljer sig åt vilket får till följd att de agerar på ett sätt som leder till att eleverna får olika budskap.¹²⁷ I nästa kapitel utvecklas resonemanget

¹²⁶ Eleven Linnea deltar dock inte vid samtalet.

¹²⁷ Med olika budskap i detta kapitel avses att Göran och Camilla med sitt agerande förmedlar skilda direktiv till eleverna i klassen vad gäller hur de bör inkludera de utsatta eleverna Emina och Linnea. Vid lärarnas planerade förbättringsinsatser framgår också att klassföreståndarna agerar med skilda förhållningssätt.

kring hur man kan förstå lärarnas agerande i förbättringsarbetet. Sammantaget kan Camillas och Görans agerande när det gäller Eminas situation förstås som att de agerar utifrån olika intentioner och i olika hög grad vilket får till konsekvens att de i praktiken saknar en samsyn.

6.3 Exemplet Linnea

Linnea ingår, liksom Emina, i ”studgruppen” där en av gruppnormerna är att framstå som ambitiös, smart och sträva efter höga betyg. Linnea ger dock uttryck för att inte leva upp till denna norm. För att få vara kvar i kamratgruppen accepterar Linnea att bli kallad för soptipp av gruppmedlemmarna. I nedanstående citat beskriver Linnea en aktivitet som används på ett sätt som får henne att känna sig mindre värd när hon är tillsammans med övriga flickor i kamratgruppen. Aktiviteten handlar om att flickorna markerar och värderar verbala handlingar som utförs av de fem flickorna i gruppen. Detta sker med hjälp av olika ”steg”: IQ-smart, IQ-mellan, IQ-soptunna och IQ-soptipp. Linnea berättar att om någon säger någonting fel och dom andra börjar skratta ”så hoppar man ner ett steg... så jag är på IQ-soptipp”. Här visar Linnea hur hon själv drabbas.

Linnea: Jag har ju sagt ganska konstiga grejer ibland och då säger dom IQ-soptunna och ja... och sen' när det blev många IQ-soptunna... alltså då blev det IQ-soptipp. Det låter jättedumt jag vet! (fnissar)

Linnea berättar att om de tre överordnade flickorna själva säger något dumt och Linnea i enlighet med aktivitetens regler påpekar att något ”dumt” yttrats genom att säga: ”soptunna, soptunna” så får hon inte medhåll från övriga gruppmedlemmar. Linnea menar att om *hon* däremot säger nåt dumt så skriker alla liksom: ”soptipp! Det är liksom som att dom trycker ner...” När jag ställer frågan om hon önskar att aktiviteten borde upphöra i gruppen svarar hon:

Linnea: Ja för det känns liksom som när dom tänker på mig så tänker dom på den osmarta och tysta och soptippen... och det är ganska jobbigt att vara soptipp för dom andra är så där medel och smart och jag är soptipp.

Sammanfattningsvis speglar de beskrivna citaten att Linneas låga status inom kamratgruppen får till konsekvens att hon inte får gehör från övriga flickor när hon på samma sätt som de agerar utifrån aktivitetens regler.

6.3.1 Lärarnas agerande

Lärarnas nyvunna insikter om elevernas sociala samvaro i skolklassen ger aha-upplevelser. Efter att lärarna fått ta del av resultat och analyser [Fl. 1:11,1:12,1:14] förstår de hur utsatt Linnea är och att de måste agera. Samtidigt framkommer att framförallt den kvinnliga klassföreståndaren missbedömt dessa elevers positioner och inbördes relationer. Camilla har hela tiden trott att gruppen med Sanna, Lovisa, Elin och Linnea var en ”jättekompisgrupp” - att alla är snälla mot alla. ”Men det har jag ju märkt att så är det ju inte alls”, säger hon. Camilla har exempelvis upptäckt att de inte är särskilt snälla mot Linnea. Hon menar att hon aldrig skulle ha uppfattat de signalerna om det inte varit för kartläggningsresultaten. [Fl. 1:11,1:12,1:14]

Nedan följer ett exempel där eleven Sanna i ”studgruppen” kränker Linnea inför ett matteprov, och där läraren Camilla nu förstår vad som pågår mellan eleverna. Här framgår också att läraren Göran förstår att Linnea är utsatt för kränkande handlingar från Sanna. Camilla berättar att klassen ska ha matematikprov och att hon är i klassrummet ett tag innan lektionens start. Eleverna har nollbyte (ingen rast mellan lektionerna) och kommer ”in-trampandes” lite hur som helst. Hon berättar vidare att när det är fem minuter kvar till lektionsstart har Linnea, eleven med lägst status i ”studgruppen” kört fram sin bänk så att den står två decimeter från whiteboardtavlan. Rakt framför Linneas ögon står att läsa: ”Mimerskolan fredag 9.30”. Linnea frågar Camilla: ”När var det vi skulle va’ på Mimerskolan?” Då säger Elin: ”Men ’Linna’, kolla tavlan!” Linnea tittar då på tavlan och börjar skratta. Camilla berättar att hon själv inte kan hålla sig för skratt. Linnea utbrister då: ”Det var ju otroligt korkat att inte se det”. Sanna säger då: ”Ja men det är så det är att va’ Linnea”. Camilla noterar att Linnea tystnar *helt*, sätter sig ner och inväntar matteprovet. Camilla säger:

och jag hade aldrig reagerat på det om jag inte hade vetat det... (kännedom om kränkande handlingar i skolklassen genom analyserna) så att säga... för då hade jag bara liksom märkt att ja nu satte hon sig ner och nu börjar matteprovet.

I citatet som följer framgår att både läraren Göran och Maud förstår att Linnea är utsatt för kränkande handlingar av elever inom den egna kamratgruppen.

Göran: Du hade aldrig tänkt på vad Sanna sa... nej.

Camilla: Nej jag hade aldrig tänkt på det annars.

Nisse: Men kan inte det va' en sån där enkel kommentar som kompisar emellan också...

Göran: ... kunde vart... kunde vart...

Camilla: Ja om Linnea hade tyckt att det var kul också så hade det ju kunnat vart' det... men det märktes ganska väl att Linnea tyckte *inte* att det var *kul*.

Göran: Då är det inte det (roligt).

Camilla: Och just att dom säger Linnea... annars så säger dom "Linna".

Maud: Ja just det...

Camilla: ... men *Linnea*... så... reagerade jag på.

I följande citat framkommer hur främst Göran, men också hur lärarna Camilla och Maud, på ett nytt sätt kan förstå elevers inbördes relationer även när handlingarna tar sig uttryck på ett relativt "dolt" sätt för lärarna. Dessutom framgår här att Göran förstår vikten av att han och läraren Camilla tillsammans bör tala med Sanna om kränkningarna mot Linnea.

Göran: Det är fascinerande... men framförallt den här *skillnaden* mellan att plötsligt så har man en *helt* annan bild... man *fattar*. Alltså det hade jag aldrig kunnat föreställt mig att en sån informations... *ändå* relativt begränsad information skulle ge en sån' totalt annorlunda *upplevelse*... för *min* del. Man har ju trots allt haft elever i trettio år (skrattar).

Läraren Maud lyfter särskilt fram sin besvikelse över det som framkommer om de tre fickorna Elin, Sanna och Lovisa när det gäller hur de kränker eleven Linnea. De tre lärarna är nu överens om att de uppfattar kränkande handlingar som sker i "studgruppen". Även läraren Göran delger ett eget exempel.

Göran: Mm [...] För det var nämligen i förrgår när vi paddlade kanot. Då var just Elin, Linnea och Sanna...

Camilla: Men Sanna är lite drivande i det för det är *många* saker som kommer från Sanna.

Göran: Ja ja och hon sa just nåt' sånt här som att det är *det* att vara Linnea. Och hade jag inte vetat det så hade det inte varit *elakt* men när jag vet att det ingår i ett *system*... Så jag bara avstyrde det eller gav *henne* en kommentar så att säga som var lite dräpande utan att avslöja bakgrunden till det för jag tänkte att det måste vi vara en slags *samlad* aktion... när vi ska ta itu med det. [...] Men det var ju också så när jag kommenterade *det*... (lärarens agerande vid den kränkande handlingen). Och ändå var det jädra diskret tyckte jag... så sa ju Linnea direkt att det... hon sa *inte* att det gör inget... men hon fällde en kommentar som hade den innebörden [...] Det gör inget det är bara på skoj (den kränkande handlingen) i klartext: *äventyra* inte min position!

Citatet ovan gör gällande att de båda klassföreståndarna kommit till insikt om vikten av att i det aktuella fallet, systematiskt ta sig an en kränkingsproblematik för att uppnå en nolltolerans mot all form av kränkande behandling. Noteras bör att Görans insikt om att agera systematiskt är kopplat till fallet med eleven Linnea.

6.3.2 Sammanfattande analys av fallet Linnea i ljuset av lärares dominerande normer

Lärares dominerande normer påverkar och styr hur de agerar. I exemplet Linnea framkommer att hon är utsatt för kränkande handlingar från tre flickor i kamratgruppen och att det tycks vara eleven Sanna som är mest drivande i detta. Hur kan man då tolka och förstå Sannas agerande? I Linneas fall tycks det vara Sanna som framhåller Linnea som en som inte tycks kunna leva upp till gruppnormerna: *Att vara repliksnabb på ett "smart sätt"* eller *Att i praktiken anamma den humor som gäller i gruppen*. Enligt Linnea själv handlar det om aktiviteter som flickorna själva beskriver som lustfyllda. Sammantaget speglar denna analys att Linnea enligt eleven Sanna inte lever upp till gruppens gällande normer, vilket används av Sanna som argument för att Linnea bör ingå i en annan kamratgrupp. Detta kan jämföras med Blidings (2004) resultat där elever använder sig av institutionella ordningar och regler, fysiska material och resurser som skolan tillhandahåller i sitt relationsarbete.

Som framgår av citaten ovan reagerar samtliga lärare med ett gemensamt förhållningssätt när det kommer till deras kännedom att Sanna kränker Linnea. Detta kan förstås som att lärarnormen, *Män förväntas inte uppfatta eller reagera emot kränkningar i samma utsträckning som kvinnliga kollegor*, här inte kommer till uttryck bland lärarna. Samma sak gäller för lärarnormen, *Lärare har en föreställning om att vissa elever själva försatt sig i en situation som gör att de utsätts*. Samtliga lärare tycks agera utifrån ett gemensamt mål som får till konsekvens att de är beredda att fullt ut i praktiken agera utifrån en nolltolerans mot all form av kränkande behandling. Lärarnormen, *Det är viktigare att vara lojal mot kollegor än att ta ansvar för elevers välbefinnande*, tycks i det här fallet inte vara gällande då samtliga lärare är överens om att Sannas agerande gentemot Linnea inte är acceptabelt. Lärarna agerar här med ett förhållningssätt där deras dominerande normer inte visar sig i praktiken. De två klassföreståndarnas agerande kan förstås som att det inte föreligger någon konflikt mellan vad som skulle

kunna beskrivas som deras personliga värderingar och lärarnas dominerande normer. Det betyder att de inte behöver ”handla i strid med sitt eget samvete” (Colnerud & Granström 2012, s. 158).

6.4 Sammanfattning

I detta kapitel har forskningsfråga nummer två besvarats: (2) *Hur villkorar de sociala normerna de utsatta elevernas situation i skolklassen?* I kapitlet har jag velat undersöka på vilket sätt elevers och lärares normer formar förutsättningar för förbättringsarbete som syftar till att skapa en trygg lärmiljö. Som exempel har två elever, som båda är utsatta för upprepade kränkningar från kamrater inom den egna kamratgruppen, använts. Deras situation har flera gemensamma drag. Var och en av flickorna har som mål att sträva efter bra betyg och att göra allt för att uppnå detta. För det andra har flickorna en låg position inom gruppen vilket bidrar till att de enligt övriga tre flickor i kamratgruppen inte lever upp till gruppens normer. Slutligen uttrycker båda dessa flickor en önskan om att få förändra sin situation för att bli respekterade av kamratgruppen.

I analysen framkommer att lärarna resonerar och agerar på olika sätt när de två utsatta eleverna är föremål för diskussion i syfte att förbättra deras situation. Lärarnas dominerande normer visar sig vara avgörande för hur de agerar och i förlängningen vilken hjälp de båda flickorna får.

Sammanfattningsvis förekommer vissa dominerande normer bland lärarna. Det är tre stycken som framkommer i deras utsagor. De visar sig i det de säger och hur de agerar. Men de kommer också till uttryck i det som eleverna berättar. Är dessa normer så starka och grundläggande hos lärarna så att de gäller i alla lägen? Svaret är nej. I vissa situationer visar det sig att normerna är förhandlingsbara. I den meningen är de partikularistiska. Det finns öppningar för att agera på ett annat sätt. Det kan ses som ett uttryck för klassrummets komplexitet, dvs. situationen avgör hur man resonerar och agerar. Min tolkning är dock att lärarna tycks ha etablerat normerna som handlingsprinciper av generell natur. Det som händer i fallet Linnea är att när lärarna tvingas konfronteras med varandra är de beredda att rucka på sina dominerande normer. Normerna blir förhandlingsbara. Lärarna tar sitt gemensamma ansvar för elevens välbefinnande. Den gällande normen blir ifrågasatt och en annan blir överordnad: elevens välbefinnande kommer i första rummet. Lärarnas respekt för varandras kompetenser och autonomi är en grundhållning, men i Linneafallet upphävs det förhållningssättet be-